

‘Surinaamse plantersletterkunde in de 18e eeuw, in het bijzonder de Surinaamsche mengelpoëzy van Paul François Roos’

A.N. Paasman

bron

A.N. Paasman, ‘Surinaamse plantersletterkunde in de 18e eeuw, in het bijzonder de Surinaamsche mengelpoëzy van Paul François Roos’, in: *Catalogus en lezingen bij de tentoonstelling over Suriname in de Stedelijke Openbare Bibliotheek ‘De Biekorf’*. Kruispunt, Brugge 1995, p. 135-141.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/paas001suri01_01/colofon.htm

© 2008 dbnl / A.N. Paasman

Surinaamse plantersletterkunde in de 18e eeuw, in het bijzonder de *Surinaamsche mengelpoëzy* van Paul François Roos

Bert Paasman

Ondanks alle bittere uitspraken over 'Zuure-naam' in de 18e eeuw, over de barbaarsheid van de Europeanen aldaar, hun wreedheid, zedeloosheid en niets ontziende geldzucht - voornamelijk geweten aan hun bedenkelijke Europese achtergronden en de 'animus revertendi' -, viel het met het (Europese) culturele leven in de kolonie in de tweede helft van de 18e eeuw eigenlijk best mee. Natuurlijk, de hoofdplaats Paramaribo was geen Amsterdam, laat staan Parijs, maar er ontwikkelde zich een aantal culturele activiteiten, die die van de andere koloniale hoofdplaats, Batavia, in de schaduw lijken te stellen.

Net als in de Republiek der Verenigde Nederlanden ontstond in Paramaribo een aantal genootschappen en instellingen waarvan op z'n minst een beschavende werking uitging. Reeds in 1761 werd de vrijmetselaarsloge 'Concordia' opgericht (de oudste van Zuid-Amerika), spoedig gevolgd door andere loges. In 1772 startte de eerste particuliere drukkerij van mr. W.J. Beeldsnijder Matroos; na twee jaren werd er een *Weeklyksche Woensdaagsche Surinaamse Courant* uitgegeven. Later verschenen er in Paramaribo almanakken en andere weekbladen en kranten. Sinds 1775 werden regelmatig pogingen ondernomen om een schouwburg te exploiteren; toneelgezelschappen leidden een korter of langer bestaan. Naast de 'Hollandsche Schouwburg' stichtte de Joodse gemeenschap de 'Joodse Schouwburg'. Er werden bovendien concerten gegeven. Bibliotheken van particulieren werden opengesteld voor het publiek, boekhandels gesticht. Leonhard Letsch in de Hofstraat kon in 1788 een keur van bekende Europese boeken leveren op historisch en literair gebied, voorts almanakken, tijdschriften en kranten. Er ontstaan kleine geleerde genootschappen, voor de geschiedbeoefening, voor de natuurwetenschappen en voor de geneeskunde. Het genootschap 'Docendo Docemur' wilde de jeugd in contact brengen met kunsten en wetenschappen. In 1788 werd de tropische landbouw onderwerp van het genootschap 'De Surinaamsche Landbouw', in 1792 gevolgd door een tweede genootschap met dat doel, 'Tot Nut en Vergenoegen'. Ook het burgerlijk beschavings-

offensief van de 'Maatschappij tot Nut van 't Algemeen' ontbrak in Suriname niet: in 1794 werd het Departement Paramaribo opgericht. Het bestond tot 1800, maar werd in 1816 nieuw leven ingeblazen.

Een literair genootschap dat in 1785 opgericht werd, 'De Surinaamsche Lettervrienden', heeft gedurende een aantal jaren het literaire leven gestimuleerd. Dit genootschap organiseerde regelmatig werkvergaderingen en gaf de gekwalificeerde bijdragen van haar leden uit in de *Letterkundige uitspanningen* (4 delen, in Paramaribo gedrukt bij W.H. Poppelmann). Tot de vooraanstaande leden behoorden Hendrik Schouten en Paul François Roos. De laatste was ongetwijfeld de meest produktieve genootschapsdichter, de eerste de meest scherpe. Schouten schreef enkele prachtige satirische gedichten op het Surinaamse leven, o.a. het tweetalige gedicht 'Een huishoudelyke twist' (zowel in het Nederlands als in het Neger-Engels, zoals het Sranan Tongo toen genoemd werd). Schouten was met een mulattin getrouwd; de minachting die zijn vrouw in die raciale samenleving te verduren kreeg, heeft hij spottend verwoord in het sonnet 'De geele vrouw'. Verder verwoordde hij 'Een tal Surinaamsche ondeugden'.

Paul François Roos (1751-1805) was op z'n achttiende jaar naar Suriname gekomen. Aanvankelijk oefende hij ondergeschikte functies uit, maar omstreeks 1780 was hij directeur van de plantage 'De jonge Byekorff' aan de Commewijnerivier (op de plaats waar de Cotticarivier in de Commewijne stroomt, tegenover Fort Sommelsdijk). Hij bracht er enkele gelukkige jaren door, waarvan hij getuigde in zijn gedichten. Hij genoot van het plantageleven, hij probeerde een goede meester voor zijn slaven te zijn, hij reisde rond in zijn woon- en werkomgeving, hij jaagde, viste, ontving bezoek en ging op bezoek. Bovendien had hij nog tijd om de literatuur te beoefenen: hij las en schreef. Het ging hem goed:

'k Leef vorstlyk in deez' hof: geen vorst kan trotscher leeven:

De slaaven zyn om 't zeerst tot mynen dienst gereed;

De magazynen zyn met overvloed bekleed;

Myn huis is een paleis, gesticht in vruchtbre dreeven,

Myn tuin, de jagt, het woud, de groene koffiboom,

De oranjelaanen, en de Commewynsche stroom,

Zyn tafereelen, vol van zielsbekoorlykheden! [Roos 1804, p. 260]

Zoals uit zijn gedichten blijkt, was hij een van de zeldzame Europeanen die oog hadden voor de schoonheid van de Surinaamse natuur en van het landschap. Op grond daarvan is hij wel eens de eerste Surinaamse dichter genoemd, maar die erenaam wordt hem in het onafhankelijke Suriname niet meer verleend; daarvoor was hij toch te veel een kolonist en Europeaan - weliswaar in Suriname gestorven, maar er niet geboren en getogen. Na enkele jaren raakte hij in opspraak, hij moest om onduidelijke redenen zijn geliefde 'Jonge Byekorf' verlaten en na een kritische redevoeering over het verval in Suriname werd hij zelfs enige tijd persona non grata in de kolonie. Na enkele reizen naar Nederland heeft hij zich kennelijk gerehabiliteerd. Hij werd eerst lid, daarna voorzitter van 'De Surinaamsche Lettervrienden', speelde een vooraanstaande rol in de vrijmetselaarsloge en in het genootschap 'De Surinaamsche landbouw'. Hij ontwikkelde zich tot de Surinaamse gelegenheidsdichter bij uitstek bij belangrijke gebeurtenissen in de kolonie.

Zijn gedichten werden aanvankelijk gepubliceerd in drie delen *Eerstelingen van Surinaamsche mengelpoëzy* (1783-1789) en in 1801 in een verzamelbundel *Surinaamsche mengelpoëzy*. Van dit verzameld werk verschenen herdrukken in 1802 en 1804. Roos liet deze gedichten niet in Paramaribo, maar in Amsterdam uitgeven (bij Hendrik Gartman).

Voor Europese begrippen was Roos een ouderwets dichter, die na 1775 nog steeds volgens de normen van het Franse classicisme dichtte: met voorkeur voor epische poëzie zoals gebruikelijk in het heldendicht, het lofdicht, het stroomdicht en het hofdicht. Classicistische elementen in de vormgeving zijn de regelmatige vers- en strofepbouw, precieze rijmen, mythologische beelden. Uit het ironische gedicht 'Eindrymwoorden, aan het Genootschap De Surinaamsche Lettervrienden' blijkt overigens dat Roos zich van het risico bewust was dat deze poëzie tot kunstmatigheid en clichématigheid kon vervallen. Niet alleen de eindrymwoorden zijn voorspelbaar:

*ô Eedle dichtkunst! ô hoe heerlyk is uw ..... luister!
 Nu slaat uw lieve maat eens ras, dan weder ..... traag;
 Uw kracht beschaâwt het licht, uw kracht verlicht het ..... duister,
 En mangelt het aan stof, dan zegt gy daadlyk: ..... vraag,
 'ô Jonge dichter! vraag, en sla het oog ten ..... hemel:
 Hier vind gy stofs genoeg, 't zy gy de stille ..... nacht,
 In haare statigheid, of 't glinsterend ..... gewemel
 Der maan en sterren maalt, haar' invloed en haar .... kracht;*

*'t Ontbreekt u nooit aan stof, als gy uw borst voelt .... gloeijen;
 Geen kunst is op deeze aard' zo ryk als uwe ..... kunst.
 Zy tergt het zwaarste lot, en blyft in rampen ..... bloeijen;
 Zy haat de ledigheid, den yver schenkt zy ..... gunst.
 [p. 243-244]*

Het speciale van Roos' dichtwerk is evenwel dat hij deze traditionele vormgeving paart aan een Surinaamse inhoud. Vele Surinaamse rivieren en krekens, boslandschappen, plantages, buitens en tuinen zijn door hem geportretteerd, waarbij zijn belangstelling voor flora en fauna (met de Surinaamse naamgeving) opvallend genoemd kan worden. Zo beschrijft hij in het bekende gedicht 'Schets van het plantaadjeleven' hoe hij in de rijke en weelderige natuur uitbundig op jacht gaat - in onze twintigste-eeuwse ogen net iets t  uitbundig - op bosdieren, vogels en vissen:

*Myn werk verricht, zo neem ik 't jagtgeweer in handen,
 En trek naar 't bosch, versierd met eedle kruidwaranden,
 Nog nat van morgendaauw: de honden gaan my v or,
 En spooren 't wild op, dat, hoe fyn ook van gehoor,
 Door hen bespied, my, als de wind, voorby komt snellen:
 Ik schiet, en weet, door 't lood, het hert ter ne r te vellen:
 't Zy pingo, buffel, knyn, pakkier, of sabakkaar,
 Zoras ik hem bespeur, is hy in doodsgevaar.
 Wanneer het water my somtyds het bosch doet vlieden,
 Dan ga ik aan den kant de duiven eens bespieden;
 Ik licht den leguaan, hoe hoog ook, uit den boom,
 En doe den kauwerier omkantlen in den stroom;
 Zo moeten anamoos, maraaijen en pauwissen,
 Door kracht van 't aaklig kruut, het levenslicht verliezen.
 Geen schelle papegaai is veilig in zyn vlugt.
 Ik heb 'er honderden doen tuimlen uit de lucht. [p.53-54]*

En als hij in een nostalgische stemming de Surinaamse wereld vergelijkt met de Nederlandse, die van de omgeving van het Amsterdam van zijn jeugd, of die van de omgeving van Deventer waar zijn oom en tante een buiten bezaten, dan blijkt Suriname het met vlag en wimpel te winnen.

Ook het leven van de slaven heeft Roos in poëzie vastgelegd, en, hoewel hij een goede meester moet zijn geweest, wordt al spoedig duidelijk dat hij dit

slaven bestaan te rooskleurig weergegeven heeft. Het oogsten, transporteren en verwerken van het suikerriet, een uiterst zware arbeid voor de slaven, bezingt hij bijna als een idylle:

*Daar gaat de slaaf, met scherpe houwens,
 Het rype riet ter neder kappen:
 De sappen spatten om zyne ooren;
 Hy kapt het laag af by de stoelen,
 Ook kapt hy van hun kruin de toppen.
 De meiden volgen op de hielen,
 En binden die gekapte rieten
 Te saam' in netgevormde bosschen:
 Het blad van 't keen strekt haar tot touwen;
 Intusschen zingen ze, onder 't binden,
 Een' minnedeun, heur mans ter eere;
 Ook proeft men wel eens, tusschenbeiden,
 Van de afgekapte suikerrieten.
 De jeugd en 't pronkje der slaavinnen
 Zyn vaardig, om de suikerbosschen
 Te brengen naar de wyde ponten,
 Die, by het stuk, in slooten liggen,
 Of liever in de trossen liggen,
 De schippers van die platte bodems
 Zien wy de bosschen, fluitend, vangen,
 Al fluitende van vergenoegen.
 De pont is vol, men gaat aan 't vaaren,
 En brengt de lieflyke eerstelingen
 Door breede trossen naar den molen. [p.36-37]*

Er zit een tegenstrijdigheid in zijn beschrijving van de vrolijk zingende slaaf enerzijds en die van het wantrouwen jegens de luie en bedriegelijke slaaf die streng gecontroleerd moet worden, anderzijds. Helemaal bont maakt hij het in het gedicht 'Myn negerjongen, Cicero'. waarin zowel deze jonge huis slaaf Cicero als een oudere en ervaren slaaf Quamina de lof van de Surinaamse slavernij bezingen: een lichte last, die verre te prefereren valt boven de nominale vrijheid van de Afrikanen in Guinee, of die van de Nederlandse dagloners en Oosteuropese boeren. De planter-dichter Roos laat Cicero concluderen:

*'Ik kies voor zulk rampzalig vry
Veel liever myne slaverny.'* [p.220]

Ondanks gedichten waarin Roos de vrijheid bezingt van de Republiek der Verenigde Nederlanden, of van de Verenigde Staten van Noord-Amerika, blijkt hij het recht op vrijheid aan de neger-slaven te ontzeggen. Voor vrijheidsstrijders onder hen, zoals de Boni-marrons, heeft hij helemaal geen goed woord over.

Roos huwde in Paramaribo met Johanna Francina Seonnet; het huwelijk bleef kinderloos. Hij maakte carrière als koopman en kreeg ten slotte de functie van raad in het Hof van politie en criminele justitie. Hij stierf in 1805 en werd in Paramaribo begraven. Via zijn testament gaf hij een aantal slaven de vrijheid, onder wie zijn natuurlijke kinderen François en Paulina, in zijn vrijgezellentijd verwekt bij zijn huis-slavin Prinses.

Deze onbevangen, schaamteloze koloniaal heeft in zijn literaire werk het Surinaamse leven vastgelegd op een wijze die verdere bestudering bijzonder aantrekkelijk maakt.

Gebruikte tekst:

P.F. Roos: *Surinaamsche mengelpoëzy*. Amsterdam: H. Gartman en P.J. Uylenbroek 1804. [Exempl. Universiteitsbibliotheek Amsterdam, sign. 438 C 28]

Enige literatuur:

J. Voorhoeve: 'Paul François Roos (1751-1806). De Surinaamse plantersletterkunde uit de 18e eeuw.' In: *De nieuwe taalgids* 48 (1953), pp. 198-203

A.N. Paasman: *Reinhart: Nederlandse literatuur en slavernij ten tijde van de Verlichting*. Leiden: Martinus Nijhoff 1984